

«Антисемітизм — це нормально». Євреї Галичини в довоєнній Польщі

Спалена в ході погрому синагога, Львів, 1918

Про історію польського антисемітизму написано чимало, але в Західній Україні (що увійшла в 1919-му до складу Другої Речі Посполитої) він набув своєї специфіки. Характерно, що ці етнічні українські території довгий час не знали погромів, у той час як Київ і Одесу, Житомир та Катеринослав, Юзівку й Миколаїв з кінця XIX століття періодично накривало антиєврейське насильство.

Частково, це заслуга влади Австро-Угорської імперії, яка проводила стримано-толерантну політику щодо національних меншин. Але імперії мають властивість розпадатися, що і сталося з Будинком Габсбургів восени 1918 року.

Коли після Першої світової на уламках вчорашньої імперії виникли незалежна Польща й ЗУНР, євреї не поспішали заявити про підтримку однієї зі сторін, знаючи, що за будь-якого розкладу виявляться крайніми. Утім, незважаючи на оголошений Єврейською національною радою нейтралітет, чимало євреїв встали під синьо-жовті прапори. Крім того, якщо поляки бойкотували вибори в парламент ЗУНР, то євреї брали в них активну участь.

Розплата не змусила себе чекати. Відразу після захоплення Львова польськими військами — 21-23 листопада 1918 року — містом прокотився кривавий єврейський погром. «Польські легіонери ...марширували під командуванням офіцерів вулицями єврейських кварталів і займалися систематичним грабунком, громили єврейські магазини за допомогою багнетів і ручних гранат, оточували будинки і спалювали їх, — писав у ті дні кореспондент берлінської *Jüdische Rundschau*. — Деякі мешканці вискакували з вікон, рятуючись від вогню. Легіонери стріляли в нещасних. У Львові приблизно 10 000 євреїв залишилися без даху над головою, зруйновано 80% єврейської комерційної власності. В даний час є відомості про 600 поранених, знайдено 40 обвуглених трупів. Грабіж тривав безперервно з ранку п'ятниці до полудня неділі. Це сталося майже відразу ж після того, як у четвер вранці українські війська покинули місто».

Генерал Юзеф Галлер

Могили жертв погрому на Новому єврейському кладовищі Львова

Погром був організований регулярними військами генерала Юзефа Галлера й підтриманий добровольцями — львівськими «орлятами». За уточненими даними, за три дні безчинств 73 єврея були вбиті, спалені три синагоги й безліч приватних будинків. Попутно «орлята» із солдатами вбили 270 українців. Водночас польське командування перевело стрілки на деяких австрійських і німецьких дезертирів та кримінальну потлоч, нібито випущену з в'язниць владою ЗУНР. Тоді ж єврейським організаціям суворо заборонили називати цей «інцидент» погромом. Лише нещодавно польський історик Гжегож Гауден видав книгу, яка описує причини, хід і деталі тієї різанини.

На цьому насильство над євреями не припинилося. У міру просування на схід солдати Галлера грабували єврейські будинки, а іноді і вбивали їхніх мешканців — приблизно 400-500 галицьких євреїв стали жертвами польських військовослужбовців.

Знущення над мирним єврейським населенням взагалі було улюбленою забавою польських військових. Наприклад, коли у 1919-му Галлер захопив Скалу (сьогодні Скала Подільська, Тернопільська обл.), жовніри показали себе у всій красі. Їх улюбленою розвагою було відловити «жида» й поголити тому бороду й пейси (два десятиліття по тому так бавилися солдати Вермахту).

Якщо події Львівського погрому 1918 року хоча б набули резонансу, то про погроми 1930-х років відомо набагато менше. Зокрема, 9 березня 1936 року місцеві селяни напали на євреїв містечка Пшитик у Келецькому воєводстві. На наступний день погром поширився на найближчі містечка.

Єврея, який вбив погромника в Пшитику, суд визнав винним і засудив до тривалого терміну ув'язнення. При тому, що закон дозволяв застосування зброї в разі смертельної небезпеки.

Єврейське кладовище в Пшитиху

Мордехай Гебіртіг

Слідами цих подій була [написана](#) відома пісня «Наш штетл горить!» («Ундзер штетл брент!»).

...Горить, браття, горить!
Усе залежить лиш від нас.
Якщо містечко наше вам дорого,
Так рятуйте самі місто,
Аби вогонь погас!
І себе рятуйте самі
Посеред горящих плит
І гасіть, браття, полум'я!
Наш штетл горить!

Під час Другої світової «Ундзер штетл брент!» співали в Краківському гетто, та й в інших гетто й концтаборах. Її автор Мордехай Гебіртіг загинув у червні 1942 року під час облави.

У 1935-1937 роках погроми прокотилися по Ченстохову, Люблін, Білостоку, Гродно й іншим населеним пунктам. І це вже було неможливо списати ні на військову плутанину, ні на міфічних дезертирів.

Нагадаємо, що на Паризькій мирній конференції 1919 року Польща взяла на себе зобов'язання гарантувати права національних меншин. Проблема була вкрай актуальна, з огляду на найвищу в Європі частку нацменшин — майже третина населення Польщі. Серед польських підданих українці становили 14,3%, а євреї — 7,8 %.

У Версалі Варшава гарантувала, що приналежність до національної меншини не впливатиме на допуск до освіти, державної служби та ін. Ці ж зобов'язання містилися в Конституції, прийнятій 17 березня 1921 року, включно з правом меншин на розвиток своєї культури й мови.

Антисемітські плакати періоду Радяно-польської війни

Реальна ж політика зводилася до максимальної полонізації всіх сфер діяльності. Наприклад, у Львівському університеті були закриті всі українські кафедри, а більшість українських шкіл перетворилися в польські. Становище євреїв було не краще. Тим більше, що антисемітизм став одним із ключових елементів в ідеологічному протистоянні Варшави з імперським СРСР (горезвісна «жидокомуна»), адже ще була живою пам'ять про командувача Червоної армії Льва Троцького.

Щодо євреїв широко практикувалося негласне квотування під час вступу до гімназій, університетів або на державну службу. Це передбачало заборону на роботу навіть на пошті або залізниці. У Варшавському університеті в той час викладали лише два професори-єврея, а у всіх вишах країни налічувалося тільки 11 професорів і доцентів-євреїв.

Гарантована у Версалі державна підтримка національних шкіл практично була відсутня. Наявні ж єврейські, як і українські школи утримувалися переважно на кошти громад.

Феліціян Складковський

Вуличний торговець-єврей, Варшава, 1938. Фото: Роман Вишняк

Після травневого перевороту 1926 року і приходу до влади Пілсудського дія низки статей Конституції була припинена, а в Конституції 1935 року вже був відсутній розділ, який гарантує права меншин.

Антисемітська риторика стала відмітною рисою режиму — за рівнем антиєврейської пропаганди Польща того часу поступалася хіба що нацистській Німеччині. Права Національно-демократична партія активно розкручувала тему «крамарів-глитаїв» (що призвело до згаданих погромів у Пшитуку, Ченстохові та ін.). Нібито, зубожіння сіл і маленьких міст — результат підступів мерзосвітних єврейських торговців. Відповідно, якщо знищити цей «гнійник» — усім буде щастя. Про це з високої трибуни Сейму відверто заявив прем'єр-міністр Феліціян Складковський: «Економічна війна з євреями — це нормально». Цей політик, нагадаємо, прославився і як хрещений батько печально відомої політики «пацифікації» українців.

Протистояння з національними меншинами значно послабило польську державу, що зробило країну легкою здобиччю для Гітлера і Сталіна.

Дмитро Полюхович, спеціально для «Хадашот»